

INSON VA TABIAT.

Farg'ona politexnika instituti

Talabasi: N.Alijonova, D.Alimjonov

E-mail: oymomo22@gmail.com

Inson nafaqat tabiatning yashovchisi, balki uni o'zgartiradi. Insoniyat jamiyati o'z mavjudligining boshidanoq va kuchayib borishi bilan atrof-muhitni tabiatga moslashtirdi va unga har xil bosqinlarni amalga oshirdi. Tabiatni o'zgartirish uchun juda ko'p inson mehnati sarflandi. Insoniyat tabiat boyliklarini jamiyatning madaniy, tarixiy hayoti vositalariga aylantiradi. Inson elektr energiyasini o'ziga bo'ysundirdi va tartibga soldi va uni jamiyat manfaatlariga xizmat qilishga majbur qildi. Inson nafaqat o'simlik va hayvonlarning turli turlarini turli iqlim sharoitlariga o'tkazdi; u yashash joyining shakli va iqlimini ham o'zgartirdi va o'simlik va hayvonlarni o'zgartirdi. Hozirgi vaqtda inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro ta'sir biosferada millionlab yillar davomida mavjud bo'lgan ikki o'zgarish omiliga - biogenetik va abiogenetikga qo'shimcha ravishda yana bir omil qo'shilganligi bilan belgilanadi. hal qiluvchi ahamiyatga ega - texnogenetik. Natijada, inson va tabiat o'rtasidagi, tabiat va umuman jamiyat o'rtasidagi oldingi dinamik muvozanat buzilishning dahshatli alomatlarini ko'rsatdi. Biosferaning almashtiriladigan resurslari muammosi ayniqsa keskinlashdi. Inson va jamiyatning bunday moddaga, masalan, chuchuk suvga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish tobora qiyinlashib bormoqda. Sanoat chiqindilarini yo'q qilish muammosi ham tobora murakkablashib bormoqda. Jahon ekologik inqirozi tahdidi insoniyat boshiga qilich kabi osilib turibdi. Uning bu haqiqatni chuqur anglashi insonni tabiatning mas'uliyatsiz buzg'unchi va ifloslantiruvchi bo'ysunishidan "texnologiya-odam-biosfera" tizimida oqilona uyg'un o'zaro ta'sirga o'tish masalasini qo'ydi. Bir paytlar tabiat bizni o'zining sirli kengligi va elementar kuchlarining boshqarib bo'lmaydigan

www.pedaqoqlar.uz

16-to'plam mart 2023

energiyasi bilan qo'rqitsa va bizni titratgan bo'lsa, endi u bizni o'zining cheklovlari va yangi kashf etilgan mo'rtligi, plastik mexanizmlarining nozikligi bilan qo'rqitmoqda. Biz texnologiyaning tabiatga halokatli ta'sirini qanday to'xtatish yoki hech bo'lmaganda o'rtacha darajada kamaytirish muammosi bilan juda murosasiz duch kelmoqdamiz. Sotsialistik jamiyatlarda muammo rejali ravishda hal qilinmoqda. Inson va tabiat munosabatlarida kutilmagan paradokslar paydo bo'ldi. Ulardan biri to'yinganlik paradoksidir. Millionlab yillar davomida insonning tabiatga ta'sirining natijalari nisbatan ahamiyatsiz edi. Biosfera insonga yashash vositalarining manbai va uning hayotiy faoliyati mahsulotlari uchun suv ombori sifatida sodiqlik bilan xizmat qildi. Ushbu hayotiy tamoyillar o'rtasidagi ziddiyat inson ishlab chiqarish faoliyatining nisbatan oddiy ko'lami tabiatga mehnat jarayonlari chiqindilarini o'zlashtirishga imkon berganligi bilan bartaraf etildi. Ammo vaqt o'tishi bilan chiqindilarning o'sib borayotgan hajmi va uning zararli xususiyatlari bu muvozanatni buzdi. Insonning tabiatga munosabati tobora kuchayib bordi. Turli davrlarda inson faoliyati ko'plab irratsional xatti-harakatlarni o'z ichiga olgan. Mehnat, atrof-muhitda oqilona omon qolishning o'ziga xos vositasi sifatida boshlangan bo'lsa, endi biosferaga tobora ortib borayotgan miqyosda va bumerang printsipli bo'yicha zarar etkazmoqda - insonning o'ziga, uning tana va ruhiy tuzilishiga ta'sir qiladi. Biosferaga ta'sir etuvchi muvofiqlashtirilmagan ishlab chiqarish jarayonlari ta'sirida suv, havo, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosining kimyoviy xossalari salbiy siljishga ega bo'ldi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, atmosferadagi ifloslanishning 60 foizi va eng zaharlisi avtomobil transporti, 20 foizi elektr stantsiyalari va 20 foizi sanoatning boshqa turlariga to'g'ri keladi. suv, havo, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosining kimyoviy xossalari salbiy siljishni oldi.

Ehtimol, biosferaning kimyoviy xossalaridagi o'zgarishlar qandaydir tarzda buferlanishi yoki hatto to'xtatilishi mumkin, ammo atrof-muhitning asosiy fizik parametrlarining o'zgarishi yanada xavfliroq va ular nazorat qilib bo'lmaydigan bo'lib chiqishi mumkin. Bizga ma'lumki, inson faqat ma'lum bir harorat oralig'ida

va ma'lum darajadagi nurlanish va elektromagnit va tovush to'lqinlari intensivligida, ya'ni atmosferadan, kosmosdan va bizga keladigan jismoniy ta'sirlar sharoitida mavjud bo'lishi mumkin. Inson hayoti taraqqiyotining butun tarixi davomida biz moslashgan yer qa'ri. Inson dastlab biosferada murakkab tizim bo'lib, uning tarkibiy qismlari atmosfera, gidrosfera, fitosfera, radiatsiya sferasi, termosfera, fonosfera va boshqalardan iborat. Bu sohalarning barchasi tabiiy muvozanat holatidadir va qolishi kerak. Bu muvozanatning har qanday haddan tashqari buzilishi nafaqat normal hayotga, balki har qanday mavjudotga, hatto inson o'simliklariga ham zarar etkazishi kerak. Agar insoniyat biosferaga zarar etkazilishining oldini olishda muvaffaqiyat qozonmasa, biz yuqori o'simliklar va hayvonlarni quyi o'simliklar tomonidan siqib chiqarishi mumkin bo'lgan almashtirish paradoksiga duch kelish xavfini tug'diramiz. Ma'lumki, ko'plab hasharotlar, bakteriyalar va likenlar nisbatan sodda tuzilishi tufayli kuchli kimyoviy va hatto fizik omillarga, masalan, radiatsiyaga moslashishda juda moslashuvchan. Noqulay muhit ta'sirida mutatsiyaga uchragan holda, ular o'zgartirilgan mavjudligini davom ettiradilar. Inson esa "tabiat toji",

Atrof-muhitga zararli ta'sirlarning yana bir mumkin bo'lgan natijasi biosfera hosildorligining sezilarli darajada pasayishidir. Biz allaqachon koinotning buyuk tizimidagi noqulay siljishlarni kuzatmoqdamiz: Quyosh o'simliklari - hayvonlar - o'simliklar. Yerda o'simliklar o'zlashtira oladiganidan ko'ra ko'proq karbonat anhidrid ishlab chiqariladi. Turli xil kimyoviy preparatlar (gerbitsidlar, antibiotiklar va boshqalar) hayotning universal mash'alasi tomonidan talab qilinadigan hayotiy energiyani to'plashning eng nozik mexanizmi bo'lgan fotosintezning intensivligiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, nafaqat taraqqiyot, balki inson hayotining o'zi ham insoniyatning bugungi kundagi ekologik vaziyatdagi paradokslarni hal qila olishiga bog'liq.

Zamonaviy texnologiyalar ishlab chiqarilgan va ishlatiladigan sintetik mahsulotlarning tobora ortib borayotgan ko'pligi bilan ajralib turadi. Yuz minglab

sintetik materiallar ishlab chiqarilmoqda. Odamlar tobora ko'proq tanalarini boshdan oyoqqa neylon, kapron va boshqa sintetik, yaltiroq matolar bilan qoplaydi, bu ular uchun yaxshi emas. Yoshlar buni sezmaydilar va sog'lig'iga emas, balki tashqi ko'rinishga ko'proq e'tibor berishlari mumkin. Ammo ular yoshi ulg'aygan sari bu zararli ta'sirni ko'proq bilishadi. Vaqt o'tishi bilan ishlab chiqarishning sintetik mahsuloti chiqindilarga aylanadi, so'ngra asl shaklida juda zaharli bo'lmagan moddalar tabiiy jarayonlarning aylanishida agressiv moddalarga aylanadi. Inson tabiat tomonidan ishlab chiqilgan tizimlarni tartibsizlashtirish orqali sintetik voqelikni tartibga solish uchun tobora ko'proq harakat qilmoqda degan taassurot paydo bo'ladi. Insonning tabiatga dushmanligi - zamonaviy texnikaning ulkan yutuqlari bilan qurollangan dushmanligini ta'kidlab, tabiatshunos olimlar ham, faylasuflar ham bugungi kunda o'zlariga pessimistik savolni berishmoqda: insonning o'zi uchun saraton kasalligi tabiat uchun bo'lishi insonning halokatli missiyasi emasmi? Balki insonning biosferani yo'q qilishi muqarrardir?

Tabiatning cheklangan imkoniyatlari sivilizatsiyaning halokatli cheklanishini anglatmaydi, deb o'ylash istardim. Bir paytlar inson tabiatiga singib ketgan irratsional tamoyil insonning xatti-harakatlari mexanizmlarida, masalan, ularning individual va birgalikdagi harakatlarining oldindan aytib bo'lmaydigan oqibatlarida hali ham mavjud. Inson faoliyatida ko'p narsa bashorat qilinadigan chegaradan tashqariga chiqadi, hatto u insoniy yo'naltirilgan bo'lsa ham. Bilim va amaliyotning turli sohalarida kibernetik usullar va tamoyillar rivojlanishi bilan boshqaruv nazariyasi ko'plab sohalarda keng qo'llanila boshlandi. Uning maqsadi tizimning optimal ishlashini ta'minlashdir. Insonparvarlikka yo'naltirilgan aql optimallik va uyg'unlik g'oyasini ekologik hodisalarga o'tkaza olishi kerak. O'z ishlab chiqarish faoliyatida odamlar tobora ko'proq yangi materiallarni o'zlashtirmoqda va bir-birini almashtirishni o'rganmoqdalar. Uzoq muddatda bu, alkimyogarlardan bir paytlar ishonganidek, hamma narsadan hamma narsani ishlab chiqarishga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, bizning sayyoramiz faol muvozanatga ega - u

kosmosdan olganidan ko'ra atmosferaning yuqori qatlamlarida kamroq moddani yo'qotadi. Shunday qilib, bir butun sifatida mavjud bo'lgan moddaning miqdori moddiy ishlab chiqarishga hech qanday radikal cheklov qo'ymaydi. Organizmimizdan tirik energiya yo'qotilishi doimo koinotning ulkan kengliklaridan oqib chiqadigan energiyaning turli shakllari bilan qoplanadi. Bizga elektromagnit nurlanish yoki issiqlik kabi oddiy energiya emas, balki eng yaxshi sifatli nurlanish energiyasi kerak. Tirik mavjudotlarning, shu jumladan insonning mavjudligi uchun kurash nafaqat uning organizmini tashkil etuvchi elementlar - ular havoda, suvda va yer ostida juda ko'p - quyosh energiyasi uchun emas, balki to'g'ridan-to'g'ri elektromagnit nurlanish uchun kurashdir. fotosintez mexanizmlari tomonidan ushlangan va organik, ayniqsa o'simlik tuzilmalari shaklida mavjud bo'lgan energiya uchun. Biz sabzavotli ovqatni iste'mol qilganda, biz tabiatning energiyasini, xususan, quyosh energiyasini olamiz. Demak, biosfera tabiat hodisalari va shakllanishlarning xaotik birikmasi emas. Ob'ektiv ko'rinadigan mantiq bilan hamma narsa hisobga olinadi va hamma narsa samoviy jismlarning uyg'un harakatida yoki buyuk ustalarning ajralmas rasmlarida biz sezadigan mutanosiblik va uyg'unlikka bir xil itoatkorlik bilan o'zaro moslashadi. Ajoyib koinotning surati ko'z oldimizda ochib berilganini ko'ramiz, uning alohida qismlari eng nozik qarindoshlik rishtalari bilan bog'langan, qadimgi faylasuflar o'zlarining uyg'unlashuvi bilan dunyoni ko'rganlarida uyg'un butunlikni tashkil qiladilar. Biz ekologik muhitning bir qismimiz va u koinotning bir qismidir. U son-sanoqsiz yulduzlarni o'z ichiga oladi va ularning eng yaqini Quyoshdir.

Ammo mavzuimizga qaytadigan bo'lsak, achchiq haqiqat shuki, tabiat qonunlarini, biosfera uyg'unligini buzuvchi insoniy hatti-harakatlar halokatga olib kelishi mumkin va bu falokat umumbashariy bo'lib chiqishi mumkin. Qadimgi Sharq hikmatlarining so'zlari qanchalik o'rinli: tabiatga yaqinroq yashang, do'stlarim, uning abadiy qonunlari sizni himoya qiladi!

Foydalanilgan manbalar:

1. "University of Washington Press - Books - Man and Nature". www.washington.edu. Retrieved 2017-12-02.
- 2.^ G. P. Marsh, *Man and Nature; or, Physical Geography as Modified by Human Action* (New York 1864); Marsh to Spencer F. Baird, 21 May 1860, Baird Corr., Smithsonian Institution.
- 3.^ "MAN AND NATURE.; MAN AND NATURE; or PHYSICAL GEOGRAPHY, AS MODIFIED BY HUMAN ACTION. By GEORGE P. MARSH. 8vo. New-York: CHARLES SCRIENER". *The New York Times*. 1864-07-25. ISSN 0362-4331. Retrieved 2017-11-20.
- 4.^ MAN AND NATURE.; MAN AND NATURE; or PHYSICAL GEOGRAPHY, AS MODIFIED BY HUMAN ACTION. By GEORGE P. MARSH. 8vo. New-York: CHARLES SCRIENER". *The New York Times*. 1864-07-25. ISSN 0362-4331. Retrieved 2017-11-20.
- 5.^ University of Washington Press - Books - Man and Nature". www.washington.edu. Retrieved 2017-11-20.
- 6.^ "Marsh, George Perkins, *Man and Nature; or, Physical Geography as Modified by Human Action* | Environment & Society Portal". www.environmentandsociety.org. Retrieved 2017-11-02.
7. V. Hamdamova. (2022). THE ROLE OF HISTORICAL INFORMATION IN TEACHING TECHNOLOGY LESSONS. *Open Access Repository*, 9(11), 228–231. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/9H2DG>